

K OTÁZKÁM DLOUHODOBÉHO ŮVĚRU VE VZTAZÍCH MEZI VÝCHODEM A ZÁPADEM

Čestmír Konečný

Mezi otázky, které jsou v poslední době často předmětem mezinárodních konferencí, patří zejména problematika rozvoje hospodářských vztahů mezi Východem a Západem.¹⁾ Jednotlivé aspekty z celého komplexu problémů tohoto druhu jsou však i v praxi řešeny s intenzitou, jakou by dříve nikdo neočekával, což se týká jak socialistických zemí, tak i většiny vyspělých kapitalistických zemí. Dosavadní zkušenosti nasvědčují tomu, že nejde o okamžitý, vysloveně přechodný jev; záležitost má zřejmě hlubší a závažnější význam. Vyplývá to zejména z analýzy konkrétních podmínek procesu rozvíjení hospodářských styků mezi Východem a Západem.

Hlavní podmínky současného rozvoje hospodářských styků mezi Východem a Západem

V hospodářské sféře se dynamika rozvíjení styků mezi Východem a Západem projevuje nejvýrazněji na úseku zahraničního obchodu. Lze říci, že operace na ostatních hospodářských úsecích styků mezi oběma skupinami zemí se ještě do nedávné doby omezovaly převážně na zabezpečování „běžných“ zahraničně obchodních operací. Dlouhodobé finanční operace nebo operace licenční povahy se v této oblasti téměř nevyskytovaly a vztahovala se na ně ostrá devizová a obchodně politická omezení. Silnými restriktivními opatřeními byl dlouho postižen i zahraniční obchod, a to dokonce tak, že vývoz do socialistických zemí byl u velké části výrobků civilního zaměření podroben embargu. Tato praxe dosáhla vrcholu v první polovině padesátých let.

Tendence k intenzivnějšímu rozvoji hospodářských styků mezi Východem a Západem se velmi zřetelně projevila teprve koncem padesátých a začátkem šedesátých let. Celkový obrát zahraničního obchodu mezi oběma skupinami států přesáhl v té době zhruba dvojnásobnou úroveň z roku 1948 — to je nejvyšší poválečnou úroveň před vyvrcholením studené války. Nebylo tomu tak ovšem u všech zemí Východu a Západu ve stejné míře. Například zahraniční obchod USA se socialistickými státy je ještě nyní hluboko pod úrovní roku 1948, zatímco u všech zbývajících západních partnerů objem zahraničního obchodu s Východem značně přesáhl již v r. 1960 příslušné údaje za rok 1948. U Rakouska se během uvedeného období zvýšil zhruba čtyřikrát, u Francie přibližně pětkrát a u NSR asi třicetkrát.²⁾

Naznačená tendence vzestupu zahraničního obchodu mezi Východem a Západem je výsledkem celého souhrnu faktorů. Zde se omezím na to, abych ukázal na některé z nich, pokud se uplatňují bezprostředně ve sféře zahraničního obchodu, i když nepůjde zdaleka o jejich vyčerpávající výčet. Uplatňují

¹⁾ Pod označením vztahy mezi Východem a Západem se zde rozumí vztahy mezi socialistickými státy na jedné straně a všemi vyspělými kapitalistickými státy na straně druhé. Z tohoto hlediska je lhotejně, na které položouli leží příslušné země. Označení Východ zahrnuje zde všechny socialistické země v Evropě, Asii a také Kubu. Proti tomu pod označením Západ patří zde nejen vyspělé kapitalistické státy v Evropě a Americe, nýbrž i Japonsko. Ve statistických údajích není však naznačené hledisko vždycky důsledně dodržováno, pochopitelně z praktických důvodů.

²⁾ V prvních letech po skončení II. světové války měly ze západních států největší obchod s Východem USA; objem tohoto obchodu po roce 1947 pronikavě poklesl. V této době se na první místo v obchodu s Východem dostala Velká Británie. Koncem padesátých let zaujala NSR první místo v obchodu se socialistickými státy, přestože i obchod Británie s Východem od r. 1953 značně vzrůstá.

se jak uvnitř hospodářství kapitalistických zemí, tak i uvnitř světové socialistické soustavy.

Pokud jde o vyspělé kapitalistické státy, většina publicistů zabývajících se problematikou Východ-Západ poukazuje v této souvislosti na problém odbytišť a na otázku soupeření o trhy — zvláště pak o ty, které jsou považovány za dosud ne plně využité; mezi ně jsou počítány především trhy socialistických zemí. Tato okolnost zároveň zdůrazňuje situaci, že na západních trzích dávno skončilo dominantní postavení nabídky — a naopak — v tržních vztazích dominuje zde váha poptávky (pochopitelně v určitých mezích regulovaná hospodářskými institucemi). Druhou stránkou tohoto stavu je nutně tlak na zahraniční trhy, včetně tlaku na socialistickou mezinárodní tržní sféru.

Na druhé straně v současné ekonomice socialistických zemí se uplatňují neméně intenzivní pohnutky k rozšiřování obchodu s kapitalistickými státy, z nichž bude účelné poukázat na tyto:

1. Řešení surovinových bilancí v socialistických zemích vytváří tlak na dovozy určitých surovin a materiálů z jiných oblastí. Vyplývá jednak z podmínek rozložení surovinového bohatství ve východoevropských zemích, jednak z nedostatečné koordinace rozvoje takových odvětví v uplynulých letech mezi státy RVHP, což je výsledkem celého souhrnu vlivů a podmínek působících na vývoj ekonomiky každé z těchto zemí, jako například využívání administrativně centralistického modelu řízení hospodářství, autarktní tendence apod. V některých pracích týkajících se perspektiv rozvoje hospodářství východoevropských socialistických zemí se dokonce poukazuje na surovinovou bariéru,³⁾ kterou nelze ani do budoucna překonávat pouze pomocí prostředků uvnitř těchto zemí, nýbrž také ve větší nebo menší míře spoluprací i s ostatními zeměmi.

2. Zastávání zemědělství za potřebami rozvoje ostatních odvětví hospodářství dosáhlo bodu, kdy jsou téměř všechny socialistické země nuceny zajišťovat větší nebo menší část obilovin, případně dalších základních potravin, prostřednictvím nákupů na kapitalistických trzích. Zvláště závažná je přitom okolnost, že i socialistické země s nejrozsáhlejším tržním zemědělstvím byla nucena v posledních několika letech řešit svoje obilní problémy také do určité míry naznačenou cestou.

3. Potřeba naléhavého uskutečnění strukturálních změn v evropských socialistických zemích z hlediska progresivních technických a technologických změn v průmyslu (vyšší podíl chemie, využití elektroniky apod.) je diktována jak požadavky efektivnějšího využití domácích zdrojů, tak i zvýšením konkurenční schopnosti výrobků těchto zemí na zahraničních trzích. Ve svých důsledcích vytváří tlak na poměrně velké dovozy potřebných zařízení — v neposlední řadě také z vyspělých kapitalistických zemí.

4. Potřeby zabezpečovat stabilitu vnitřních maloobchodních trhů, jež se projevují nejnaléhavěji v těch socialistických zemích, jež přistoupily k opatřením zaměřeným na intenzivnější využívání tržních mechanismů, vyvolávají tlak na dovozy celých kvant zboží ze zahraničí, pokud je vnitřní hospodářství není schopno zajistit v žádaném provedení a v odpovídajícím množství. (Kvalitní spotřební zboží, některé druhy zboží dlouhodobé osobní spotřeby jako například automobily.) Je pochopitelné, že značná část dovozních potřeb tohoto druhu působí na zvýšení dovozů z vyspělých kapitalistických zemí.

Uvedené faktory patří do takového okruhu vlivů a podmínek, jež se v ekonomice socialistických zemí projevují ve směru zvyšování požadavků na dovozy z tržní sféry vyspělých kapitalistických zemí. Vedle nich uplatňují se zde i určité faktory, jejichž vliv se projevuje naopak — ve směru zvýšení vývozu do této tržní sféry. Týká se to zejména zajištění odbytu některých výrobků

³⁾ Viz J. Novozámský, „RVHP — možnosti a meze“, Ekonomická revue, č. 3/1966, str. 107.

zpracovatelského průmyslu, který nemůže být z různých důvodů zajištěn v do-
statečném rozsahu ve styku s ostatními socialistickými státy apod.

Uplatnění všech těchto faktorů je však od počátku šedesátých let nepříznivě komplikováno několika závažnými okolnostmi, mezi něž patří i skutečnost, že v r. 1961 došlo v důsledku vnitřního politického vývoje v Číně k ostrému narušení hospodářských styků téměř všech zemí RVHP s tímto partnerem. Tyto okolnosti měly za následek zvětšení deficitu důležitých surovin a některých potravinářských výrobků v hospodářství zemí RVHP a na druhé straně i zúžení odbytových možností strojírenských výrobků v socialistické mezinárodní tržní sféře. Proto některé socialistické státy byly nuceny mj. urychleně přesunout nákupy řady důležitých výrobků na kapitalistické trhy a také sem umístit odbyt jistého množství zboží, aniž si k tomu mohly předem připravit potřebné předpoklady a podmínky. Je logické, že takové rychlé změny v teritoriálním zaměření fondů zahraničního obchodu bez předchozích změn v jejich hmotné a kvalitativní struktuře se musely projevit v jistém směru nepříznivě.

Přitom je zapotřebí brát v úvahu i některá omezení a překážky, jež brzdí rozšiřování obchodních styků mezi Východem a Západem. Týká se to embargačních listin,⁴⁾ které dosud zakazují vývoz určitých výrobků do socialistických zemí, i když jejich účinky jsou v posledních letech značně omezené. (Největší možnosti jejich uplatnění existovaly v době velmi ostrého mezinárodního napětí a za okolností, kdy na západních trzích dominovala nabídka.) Mezi nejzávažnější restriktivní opatření v této oblasti lze za současných podmínek (po zavedení vnější směnitelnosti měn nejvýznamnějších západoevropských zemí) považovat kvantitativní omezení, jež se uplatňují proti vývozům velké části výrobků ze socialistických zemí. Tím se ve skutečnosti znesnadňuje přístup socialistických zemí především u zpracovatelských výrobků na západoevropské trhy ve srovnání s dodavateli ze západní Evropy. Vcelku však došlo v restriktivním režimu západoevropských zemí vůči socialistickým státům ke značnému zmírnění, což kontrastuje ve srovnání s USA,⁵⁾ jež uplatňují vůči Východu v podstatě stejný rozsah obchodně politických omezení jako v době nejvyššího bodu studené války; v důsledku toho obchod USA se socialistickými státy zůstává stále na nízké úrovni.

Souhrnný výsledek, který je výslednicí všech faktorů působících jak pozitivně, tak i negativně na rozvoj obchodu mezi Východem a Západem, představuje tendenci jeho vzestupu, zvláště od konce padesátých, resp. od začátku šedesátých let. To znamená, že objektivní potřeby rozvíjet tento obchod vcelku nyní převažují na Východě i na Západě, i když se ve všech zemích neprosazují se stejnou intenzitou. Přitom pokud jde o socialistické země, zdá se, že některé z nich byly v důsledku objektivních okolností zapojeny do tohoto obchodu v posledních letech ve větší míře, nežli byly připraveny a než je to z ryze ekonomických důvodů „únosné“.

⁴⁾ Podle ujednání z r. 1949 vytvořily země NATO (bez Islandu) a Japonsko koordinační výbor — COCOM — se sídlem v Paříži, který sestavuje seznamy tzv. strategického zboží zakázaného vyvážet do socialistických zemí. V letech 1954 až 1958 docházelo k redukování listin strategického zboží, nyní jsou omezeny převážně na výrobky vojenského zaměření.

⁵⁾ USA používají vůči socialistickým zemím nejen listin strategického zboží, jež jsou daleko obsažnější nežli listiny sestavované v rámci COCOM, ale také režimu licencí pro vývoz a dovoz, mimořádně vysokých dovozních cel (doložka nejvyšších výhod se ze socialistických zemí vztahuje jen na zboží dovážené z Jugoslávie a Polska) a restriktivní opatření ve finanční oblasti. Vůči Kubě, ČLR, KDR a VDR uplatňují USA s jistými výjimkami prakticky prohibitivní režim.

Při rozšiřování zahraničně obchodních styků se západoevropskými státy mohly socialistické země spoléhat ještě prakticky do konce padesátých let na bilaterální mezistátní clearing. Systém takových dohod zajišťoval poměrně dobře podmínky nejen nákupů dohodnutých druhů výrobků, ale také podmínky odbytu a pro případy nerovnováhy mezi platbami a inkasy pamatoval na určité přípustné, ve většině případů dokonce bezúročné saldo. Přitom při rychlejším tempu rozvoje obchodních styků je zapotřebí počítat dokonce s větší nerovnováhou inkas a plateb téměř jako s nezbytností.

Když ke konci roku 1958 většina západoevropských zemí přešla k soustavě devizové konvertibility,⁶⁾ změnily se podstatně i podmínky pro rozvíjení obchodních styků mezi socialistickými a kapitalistickými státy. Také v této oblasti nebylo možno nadále spatřovat těžiště v mezistátním clearingů zahrnujícím obvykle velmi výhodná ustanovení pro dlužníka. Rovněž tak i konvertibilní měnová jednotka je podstatně výše hodnocena ve srovnání s toutéž nominální clearingovou devizovou jednotkou nebo dokonce ve srovnání s jejich vzájemnými poměry podle průměrné kupní síly. Má na to vliv řada okolností, mj. také skutečnost, že konvertibilní deviza je široce použitelná, jak s ohledem na rozmanitý sortiment zboží, tak i ve vztahu k rozmanitým měnám. A zavedení konvertibility měn nejvýznamnějších západoevropských zemí koncem roku 1958 je samo o sobě výrazem zostření konkurence v této mezinárodní tržní sféře, což předpokládá i daleko přísnější měřítko pro zbožové a obchodní operace vůbec, nežli je to běžné pro obchod v rámci bilaterálního mezistátního clearingů.

Z hlediska socialistických zemí je závažné, že změna podmínek platebního styku se západoevropskými státy se časově v podstatě střetala s výrazným vzestupem dovozních potřeb socialistických států ze Západu. V důsledku toho narůstalo v obchodních a platebních vztazích evropských socialistických zemí vůči západoevropským zemím ve větší nebo menší míře napětí,⁷⁾ jež by za dřívějších podmínek bylo snad možno řešit z velké části v rámci mezistátního clearingů.

⁶⁾ Prakticky do konce roku 1958 byl ve vzájemném platebním styku západoevropských zemí využíván systém Evropské platební unie, který byl formou mnohostranného mezistátního clearingů. Proto ve vztahu ke třetím zemím s nekonvertibilními měnami používaly země EPU obvykle bilaterálního clearingů jako formy platebního styku. Koncem roku 1958 skončila činnost EPU a většina členských zemí zavedla vnější — tj. devizovou směnitelnost svých měn [směnitelnost měn za jiné měny, ale nikoli za zlato]. Tato směnitelnost není úplná, ani pokud jde o platební tituly; poměrně širší je u zbožových položek, zatímco u platů týkajících se majetkových položek je značně omezená.

⁷⁾ Celkový zahraniční obchod mezi socialistickými státy a hospodářsky vyspělými kapitalistickými zeměmi v letech 1959—63 (v tisících US dolarů):

	1959	1960	1961	1962	1963
dovozy do socialistických zemí	1 971,8	2 481,4	2 647,5	2 829,9	2 972,4
vývozy do socialistických zemí	2 062,4	2 448,8	2 626,3	2 777,—	3 150,—
saldo (dovoz —; vývoz +)	+ 90,6	— 32,6	— 21,2	— 52,9	+ 177,6

Pramen: *East-West Trade*, New York, 1965.

V těchto údajích nejsou rozlišeny clearingové a konvertibilní položky, takže celkový výsledek je pro socialistické státy příznivější nežli v opačném případě. Další „nadlepšení“ vyplývá ze skutečnosti, že uvedené údaje nejsou sestaveny podle hlediska inkas a plateb, nýbrž jen jako údaje o hodnotě dovozu a vývozu bez přihlédnutí k ostatním platebním titulům.

Za těchto okolností nebylo nadále možné, aby expanze zahraničního obchodu byla financována pouze operacemi za hotové, případně pomocí krátkodobého úvěru, jak to bylo v dřívější době. Bylo by to, ostatně, ekonomicky těžko únosné, neboť krátkodobý bankovní úvěr, jakož i krátkodobý dodavatelský úvěr, sjednáváný v plné míře na komerčních principech, je nesrovnatelně dražší proti úvěru na mezistátních clearingových úctech. Za takových podmínek bylo proto možno očekávat, že intenzivnějším využitím krátkodobého úvěru obchodních bank a dodavatelského úvěru lze pouze ve značně omezeném rozsahu rozšířit vývoz do socialistických zemí nad rámec jejich pohotových platebních prostředků, pokud nemělo dojít k podstatnému zhoršení jejich směnných relací. Rozšíření vývozní expanze do socialistických zemí vyžadovalo vzhledem k tomu všemu využívání dlouhodobých úvěrových operací; ty byly po řadu let předmětem diskusí a obav jak na Západě, tak i na Východě.

Tuto otázku řešila především praxe a možno říci, že v pozitivním smyslu. Příznivé pozadí k tomu bylo vytvořeno zmírněním mezinárodního napětí, zatímco bezprostřední pohnutky vedoucí k takovým krokům spočívaly v odbytých těžkostech a ostré konkurenci na západních trzích a v naznačených problémech rozvoje hospodářství na Východě. Do popředí se tak dostaly otázky, za jakých podmínek takové úvěry poskytovat, respektive je přijímat a tak jich co nejučelněji využívat. Z toho všeho vyplývá zároveň poznatek, že přesáhnou-li obchodní styky i ve vztazích mezi Východem a Západem určitou úroveň, vynucuje si jejich další rozvoj využívání dlouhodobých finančních operací. Tato „přípustná“ úroveň je za jinak stejných okolností vyšší při bilaterálním platebním styku a naopak nižší, je-li platební styk prováděn v konvertibilních měnách.

Zásady úvěrové politiky USA vůči socialistickým zemím

Jednou z prvních zemí, které začaly poskytovat dlouhodobé úvěry socialistickým zemím v poválečném období, jsou USA. Na první pohled je to nepochopitelné, neboť v obchodní politice vůči socialistickým zemím prosazovaly a dosud prosazují nejostřejší diskriminační kurs a pokud jde o obchod s Východem, jsou USA v tomto směru daleko za nejméně významnými západoevropskými státy a dokonce i za Kanadou. Uvážíme-li však okruh socialistických zemí, jimž tyto úvěry poskytly, a požadavky, jež v této záležitosti zástupci USA prosazují v orgánech západního vojenskopolitického seskupení, ztratíme jakýkoliv dojem nelogičnosti v úvěrových opatřeních této země vůči socialistickým zemím.

Dlouhodobé úvěry poskytly USA v době po II. světové válce jen dvěma socialistickým zemím (nebereme-li v úvahu léta 1945–1947), a to Jugoslávii a Polsku.⁸⁾ Jugoslávii začaly poskytovat dlouhodobé finanční prostředky poté, kdy se tato země dostala v důsledku historických událostí v r. 1948 do konfliktu s ostatními socialistickými státy, a Polsku pak po událostech v Poznani. To znamená, že koncepce USA v oblasti úvěrové politiky odmítá zásadu poskytovat paušálně socialistickým zemím dlouhodobé úvěry; připouští takové operace jen na základě individuálního přístupu k jednotlivým socialistickým státům, pokud vývoj v dané zemi vede k objektivním důsledkům, které v tom či onom směru mohou být v souladu se zahraničně politickou koncepcí státního departmentu. Druhá stránka věci záleží v tom, že úvěrový program ve vztahu k takové zemi lze poměrně snadno odvolat, je-li podložen v podstatě jen politickými záměry věřitele; totéž platí i o jeho změnách.⁹⁾

⁸⁾ Podle dohody mezi USA a Rumunskem z roku 1964 má možnost i Rumunsko získávat krátkodobé a střednědobé úvěry od USA.

⁹⁾ V r. 1965 zkrátily USA dobu splatnosti úvěrů poskytovaných Polsku na 5 let. *Světové hospodářství*, č. 52/1966.

Dlouhodobé finanční operace vůči Polsku a Jugoslávii prováděly USA ve dvou základních formách. Část prostředků byla poskytnuta z různých vládních programů z velké míry na nákupy zemědělských výrobků, jež byly splatné v národních měnách. Úroková sazba zde byla minimální, pokud byla vůbec stanovena. Druhá část prostředků byla poskytována přes *Exportní-Importní banku* ve Washingtonu a sloužila financování dodávek zemědělských výrobků nebo výrobků strojírenského charakteru, přičemž úroková sazba zde byla stanovena nejčastěji na úrovni přibližně 4%. V této části úvěrových prostředků byly operace prováděny převážně na komerčních zásadách, respektive v poměrně vyšším stupni. Proti tomu soukromé banky nemají právo podílet se podle *Johnson Act* z roku 1934 na poskytování úvěrů určité skupině zemí, mezi něž jsou zahrnovány i socialistické státy.

Suma prostředků, jež získaly takto od USA obě země, je především v případě Jugoslávie poměrně velká. V případě Jugoslávie činila v letech 1945—1963 celkem 1.755 miliónů dolarů (bez vojenských dodávek). K tomu by bylo zapotřebí připočítat i úvěry od *Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj* a jiných institucí. Úvěrové prostředky, které od USA získalo Polsko, dosáhly v letech 1957—1961 celkem 426 miliónů dolarů, což je také poměrně velká částka. Úvěrové podmínky jsou v obou případech poměrně příznivé (výše úrokové sazby, doba splatnosti), což vyplývá ze skutečnosti, že uvedené prostředky jsou poskytovány institucemi dotovanými z vládních fondů, které proto nemusí náklady vlastní činnosti, včetně risik, v plné míře přenášet na dlužníky. Tato okolnost však zároveň dovoluje, aby takové programy byly v co nejmenší míře založeny na komerčních zásadách, aby naopak jejich zaměření bylo co nejúžeji spjato s politickostrategickými záměry státního departmentu.

USA vynakládají také značné úsilí na koordinaci úvěrové politiky Západu vůči socialistickým zemím, zejména prostřednictvím NATO, což je pochopitelné mj. i proto, že jejich obchod se socialistickými státy je minimální. Zajímavé jsou z tohoto hlediska závěry expertů obsažené ve studii¹⁰⁾ *Výboru pro ekonomický rozvoj* (CED). „Výbor pro ekonomický rozvoj požaduje pětiletý limit doby splatnosti bez jakýchkoli výjimek. Zároveň poukazuje na to, že souhlas vlády USA se společně dohodnutou zásadou, aby úvěry byly uvedeným způsobem omezeny, by neměl zahrnovat závazek pro USA povolovat Východu úvěry ve stanoveném omezení nebo poskytovat garancie na takové úvěry. Výbor pro ekonomický rozvoj požaduje, aby úvěry Spojených států zemím východního bloku byly udržovány na minimu.“

Závažné jsou zde zejména dvě zásady, za prvé — nepřipustit, aby u obchodních úvěrů socialistickým zemím přesáhla doba splatnosti hranice 5 let, a za druhé — v rámci tohoto limitu usilovat o co nejkratší dobu splatnosti a o co nejmenší rozsah úvěrů. Pokud jde o první zásadu, zastávají USA názor, že delší nežli pětiletá doba splatnosti u obchodních úvěrů představuje pomoc dlužníkovi. Ve skutečnosti jde však o jednostranný pohled na celou záležitost, který má málo společného se zásadou vzájemných výhod, běžnou v obchodní praxi. Pokud jde o druhou zásadu, vyplývá z ní záměr udržovat obchodní a hospodářské styky mezi Východem a Západem na minimální úrovni. Na druhé straně, za takových okolností by mohly daleko více vyniknout výhody různých vládních programů USA, které nepatří do kategorie obchodních úvěrů. Z toho vyplývá, že minimalisace obchodní úvěrové politiky Západu v rámci *common policy for the West* představuje za uvedených podmínek důležitý předpoklad výraznějšího uplatnění vlastního úvěrového programu vůči Východu založeného především na politickostrategických záměrech.

¹⁰⁾ *East-West Trade — A Common Policy for the West*, Committee for Economic Development, New York, květen 1965, strana 27—28.

Zásady úvěrové politiky NSR vůči Východu

se nejvíce blíží ze všech západních zemí koncepci, kterou v této oblasti uplatňují USA. Překvapující je však na tom okolnost, že zatímco USA rozvíjejí se socialistickými zeměmi obchodní styky v minimálním rozsahu, zaujímá NSR ze západních zemí první místo v obchodu mezi Východem a Západem.

V úvěrové politice NSR vůči socialistickým zemím je nejvýraznější zásada, kterou by bylo možno stručně vyjádřit jako snahu vyhýbat se v maximálně možné míře tomu, aby byly jakékoli úvěry poskytovány Východu. Ještě done dávna odmítala NSR poskytovat jakékoli střednědobé a dlouhodobé úvěry socialistickým zemím. Umožňovala používat ve styku s Východem jen krátkodobé, maximálně tříměsíční úvěry, což mohlo být překračováno jen ve zcela výjimečných případech.¹¹⁾ Ne náhodou se i mezi podnikatelskými kruhy ozývaly hlasy, že vláda NSR je papežštější než papež.¹²⁾ Později povolila udělovat státní záruky na obchodní úvěry poskytované vybraným socialistickým zemím pod podmínkou, že doba jejich splatnosti nepřesáhne 5 let, což postupně rozšiřovala i na další socialistické státy. Teprve od druhé poloviny 1965 mají západoněmečtí vývozcí možnost poskytovat obchodním partnerům ze socialistických zemí úvěry se splatností až do 8 let¹³⁾ — avšak pouze v individuálních případech. V květnu 1965 bylo rovněž zrušeno povolovací řízení pro vývozní úvěry do socialistických zemí, pokud doba jejich splatnosti nepřesáhne lhůtu 180 dnů. To znamená, že vláda NSR done dávna téměř odmítala poskytovat úvěry v obchodním styku se socialistickými státy a teprve v posledních letech v souvislosti s objektivní situací na Západě uvolovala se zmiřňovat postupně některá omezení v této oblasti, aby příliš nezesnadňovala situaci pro západoněmecké vývozce do socialistických zemí.

Poslední opatření vytvořila předpoklady ke sjednání několika kontraktů, podle nichž NSR financuje, respektive bude financovat dodávky zařízení do socialistických zemí pomocí vývozních úvěrů. Takové dohody byly sjednány mezi podniky NSR a rumunskými organizacemi na dodávky válcovacího zařízení a zařízení pro chemické závody v celkové výši 160 miliónů DM.¹⁴⁾ Do Bulharska dodá firma z NSR zařízení na zpracování tabáku a na výrobu cigaret v hodnotě 14 miliónů DM, jež bude také financováno vývozním úvěrem.¹⁵⁾ Do ČLR dodají firmy NSR spolu s firmami dalších západoevropských zemí zařízení pro ocelárnu v celkové hodnotě 600 miliónů DM, z čehož částku 350 miliónů DM budou firmy NSR krýt vývozním úvěrem.¹⁶⁾ Další jednání o dodávkách zařízení financovaných vývozními úvěry vedly firmy NSR také s polskými a jugoslávskými organizacemi.¹⁷⁾ Pokud se v těchto případech uvádí doba splatnosti, je poukazováno na pětiletou splatnost, případně je uvedena zmínka, že doba splatnosti nepřesáhne období 5 let. Pokud jde pak o úrokovou sazbu, lze předpokládat, že se pohybuje zhruba na průměrné úrovni vnitřních sazeb NSR, neboť záruky na příslušné úvěry poskytuje společnost Hermes.

Úvěrová koncepce NSR k Východu je podmíněna zřejmě důvody dvojího druhu. První okruh představuje hospodářská hlediska, která zde spočívají v poměrně velkém rozsahu obchodních styků NSR s Východem. Druhý okruh aspektů se týká politických záměrů NSR, což by bylo možno vyjádřit jednak slovy

¹¹⁾ Ernst Heiner, *Der Osthandel eine politische Waffe*, Fink Verlag, Stuttgart 1964, str. 24.

¹²⁾ Viz tamtéž.

¹³⁾ *Hospodářské informace ze zahraničí*, č. 12, 1965, *Světové hospodářství*, č. 4/1966.

¹⁴⁾ *Handelsblatt*, 20. VII. 1966.

¹⁵⁾ *Comtel Reüter*, 25. X. 1965.

¹⁶⁾ *New York Times*, 27. VII. 1966.

¹⁷⁾ *Světové hospodářství*, č. 67/1966, *Banque Commerciale pour l'Europe du Nord*, *Revue de presse* No 1853, rok 1965.

neposkytovat „Entwicklungshilfe nach Moskau“,¹⁸⁾ jednak slovy „rozsáhlé úvěry socialistickým zemím neodmítat, ale poskytovat je za předpokladu, že Moskva nebo Peking budou ochotny je politicky honorovat“.¹⁹⁾ Důvody obojího druhu, jak politickými, tak i hospodářskými, lze v případě NSR vysvětlit i snahu vyloučit dlouhodobé úvěry z oblasti vztahů Východ — Západ, kterou vláda NSR uplatňovala nejen vůči vlastním vývozcům, ale prostřednictvím NATO a EHS i vůči ostatním západním vývozcům. Pokud by nepřicházelo v úvahu použití dlouhodobých úvěrů, zůstávali by vývozci NSR ve vztahu k východoevropským zemím v privilegovaném postavení vyplývajícím především z výhodné polohy, což jim dovoluje kalkulovat s podstatně nižšími dopravními náklady a s kratšími dodacími lhůtami ve srovnání s jinými západoevropskými vývozci. Výhodné úvěrové podmínky britských, francouzských aj. průmyslníků narušují, respektive odstraňují ve skutečnosti privilegované postavení podnikatelů NSR vůči východní Evropě, pokud jde také o hospodářskou stránku věci, a vytvořily situaci, že i NSR byla nucena v roce 1965 zahájit úvěrovou aktivitu ve vztahu k socialistickým zemím, která se ovšem vyznačuje značnou opatrností a váhavostí.

Britská úvěrová aktivita

kontrastuje s úvěrovou politikou NSR vůči socialistickým zemím, jak pokud jde o rozsah, tak i pokud jde o okolnost, že Velká Británie první prosazovala zásadu poskytovat i socialistickým zemím dlouhodobé obchodní úvěry na komerčních principech. Jde ve skutečnosti o logický krok ve vývoji britských obchodních vztahů se socialistickými státy. V době, kdy vrcholila studená válka, udržovala Velká Británie největší objem zahraničního obchodu se socialistickými státy. V souvislosti s vytvářením integračních seskupení v západní Evropě koncem padesátých let a v důsledku rostoucích odbytových těžkostí na trzích vyspělých kapitalistických států přistoupila Velká Británie k opatřením zaměřeným na expanzi na socialistické trhy, přičemž spoléhala na dlouhodobé obchodní úvěry. „Británie... pohlíží na sovětský blok jako na potenciálně užitečnou oblast pro obchodování a obzvláště od doby, kdy byla odmítnuta Společným trhem, nemůže takové oblasti odmítat... Dlouhodobý úvěr je zde pomoci k uskutečnění obchodů...“²⁰⁾

Realizování těchto zásad v praxi bylo však mimořádně složitou mezinárodně politickou záležitostí prosazovanou proti přání a požadavkům Washingtonu a Bonnu; dokonce se stala předmětem jednání i na několika zasedáních organizace NATO. Britská úvěrová aktivita vůči socialistickým zemím začala se přesto rozvíjet v r. 1963. Nejrozsáhlejší je pochopitelně ve vztahu k SSSR, kam britské firmy poskytly ve formě vývozních úvěrů přes 100 miliónů Lstg. Ve vztahu k ostatním socialistickým zemím je podstatně menší, zaměřuje se však téměř na všechny z nich — včetně Kubánské republiky a včetně NDR. Zahrnuje celou obsáhlou sérii kontraktů financovaných vývozními úvěry pohybujícími se nejčastěji v rozmezí 1 miliónu Lstg až 10 miliónů Lstg, což odpovídá 2,8 miliónů US dolarů až 28 miliónů US dolarů.

Pro britské úvěry poskytované socialistickým zemím je příznačná značná rozdílnost, pokud jde o dobu splatnosti v jednotlivých konkrétních případech. Jsou zde poččetně zastoupeny úvěry s pětiletou dobou splatnosti, avšak poměrně často se zde setkáváme i s dvanáctiletými lhůtami splatnosti, což se týká úvěru poskytnutého sovětským, maďarským, československým a také jiným organizacím. Doba splatnosti zde zřejmě závisí nejčastěji na konkrétních platebních podmínkách odpovídajících komoditních trhů.

¹⁸⁾ Vyjádření státního sekretáře Lahra, *Die Zeit*, Hamburg, 6. IX. 1964.

¹⁹⁾ Ernst Heiner, cit. d. str. 24—30.

²⁰⁾ *The Economist*, 1964, č. 6287.

Na komerčních zásadách se zajišťuje i systém financování takových kontraktů. Úvěrové dohody určují obvykle úrokovou sazbu v rozmezí 5,5 až 6,5 % ročně (což odpovídá vnitřním tržním podmínkám, vezmeme-li v úvahu dobu splatnosti). Finanční prostředky k tomuto účelu poskytuje konsorcium britských obchodních bank, jež se skládá z velmi významných bankovních domů, jako jsou *Midland Bank*, *Lazard Brothers Co Ltd*, *Lloyd's Bank*, *Barclay's Bank* a *Provincial Bank*, z nichž jedna je pověřena jednat jménem konsorcia. Všechny tyto úvěry mají záruku od *Export Credit Guarantee Department*, což je státní instituce, jejíž účast na operacích týkajících se vývozních úvěrů má mimořádný význam také proto, že poplatky za úroky mohou zůstávat na úrovni vnitřních tržních poměrů.²¹⁾ Uvedená instituce je ostatně jedinou státní institucí, která je druhotně zapojena do operací spojených s obchodními úvěry — na rozdíl od USA, kde jsou takové operace bezprostředně financovány institucí dotovanou ze státního rozpočtu.

O podstatě britské úvěrové koncepce ve vztahu k socialistickým zemím velmi mnoho napoví i výčet dodávek zboží, které jsou financovány z těchto prostředků. Je poměrně jednoduchý; zahrnuje až na výjimky dodávky zařízení pro výrobu chemických hnojiv, dodávky zařízení pro výrobu plastických hmot, syntetických vláken a zařízení na jejich další zpracování. V této souvislosti není jisté náhodou, že podíl socialistických zemí na celkovém britském vývozu chemického zařízení mnohonásobně převyšuje podíl odpovídající procentu socialistických zemí v britském zahraničním obchodě (socialistické státy se podílejí téměř polovinou na vývozu chemického zařízení z Británie). Z toho je zřejmé, že britská úvěrová koncepce je ve skutečnosti zaměřena i na cílevědomou podporu progresivních změn v domácím průmyslu.

Z toho všeho vyplývá, že britská úvěrová aktivita vůči socialistickým zemím je založena v podstatě na komerčních zásadách. Její rozšíření přispělo k tomu, že i další západoevropské státy začaly poměrně brzy poté používat dlouhodobých vývozních úvěrů jako běžného obchodního prostředku k rozšíření obchodních styků s Východem. Britská iniciativa přispěla proto k prolomení úvěrové bariéry mezi Východem a Západem.

Úvěrová aktivita jiných vyspělých kapitalistických zemí vůči Východu

by zde zasluhovala podrobný rozbor podle jednotlivých zemí vzhledem k rozsahu a zvláštnostem, avšak nezbývá, nežli se zde spokojit jen se stručným nastíněním jejího zaměření. Týká se to zejména úvěrové politiky, kterou ve vztahu k socialistickým zemím provádí Francie, Itálie a Japonsko, jež během krátké doby následovaly v této věci příkladu Velké Británie.

Francie podnikla kroky k využití obchodních úvěrů jako prostředku obchodní expanze také v roce 1963. O rok později byl pak podepsán mezi francouzskými a sovětskými bankovními institucemi protokol, podle něhož francouzské podniky poskytnou dlouhodobé úvěry ve výši přes 300 mil. dolarů na financování dodávek strojů a zařízení pro výstavbu petrochemického komplexu v oblasti Volhy. Protokol stanoví splatnost těchto úvěrů v době 7 let. Další, poměrně významné úvěrové dohody sjednali francouzští představitelé s rumunskými organizacemi (financování výstavby I. etapy kombinátu v Galaci), s organizací NDR, Bulharska, ČLR a Jugoslávie.²²⁾ Také v těchto případech převládá sedmi-letá doba splatnosti.

Ze srovnání jednotlivých úvěrových dohod uzavřených mezi Francií a socia-

²¹⁾ Podrobnější údaje viz Č. Konečný, *Úvěrové vztahy mezi Východem a Západem*, ÚMPE, 1967.

²²⁾ Podrobněji viz Č. Konečný, *Úvěrové vztahy mezi Východem a Západem*, ÚMPE, 1967.

listickými státy vyplývá, že také francouzská úvěrová aktivita v této oblasti spočívá na komerčních zásadách, i když lze soudit, že má také svoje funkční určení v politických koncepcích francouzských vládních kruhů. Srovnáme-li okruh dodávek zboží financovaného z úvěrů poskytnutých Východu, zjistíme, že jde o méně ucelený sortiment zboží nežli v případě Velké Británie. Z toho vyplývá, že francouzský úvěrový program ve vztahu k socialistickým zemím nebyl zřejmě předem do takové hloubky propracován jako britský. Naproti tomu v nemalé míře nežli britský je orientován prakticky na všechny ekonomicky významnější socialistické státy v Evropě a Asii.

Italská úvěrová aktivita také následovala britský příklad, omezuje se však na evropské socialistické země. Se SSSR byl uzavřen největší investiční kontrakt na výstavbu automobilky, který předpokládá poskytnutí úvěru v hodnotě 300 mil. dolarů splatných během 10 let. Vedle toho byly mezi italskými a sovětskými zástupci již dříve sjednány jednotlivé kontrakty financované obchodními úvěry, jež ve svém souhrnu daleko přesahují hodnotu sta miliónů dolarů; jsou určeny na nákupy různých druhů zařízení včetně chemických a včetně stavby lodí. Dohoda o výstavbě automobilky a o jejím financování úvěrem byla uzavřena i mezi italskými a polskými zástupci. Další úvěry obchodní povahy byly sjednány mezi Itálií a Bulharskem, mezi Itálií a ČSSR (ve výši asi 6 3/4 miliónu dolarů²³) na zařízení pro pozinkování drátu s dobou splatnosti 12 let), mezi Itálií a Jugoslávií, které byly kromě obchodních úvěrů poskytnuty z různých zdrojů také finanční úvěry.

Japonská úvěrová aktivita ve vztahu k socialistickým zemím se koncentruje také převážně na SSSR. Jde především o japonskou účast na využití přírodního bohatství Sibíře, přičemž pouze na výstavbu plynovodu, který spojí naleziště plynu se Sachalinem poskytne úvěr ve výši 200 miliónů dol. Vedle toho byly uzavřeny kontrakty na dodávky různých chemických zařízení, jež jsou financovány dlouhodobými úvěry a které dosahují částky několika desítek miliónů dolarů. Japonská úvěrová aktivita je dále orientována na některé evropské socialistické státy, kde se zaměřuje převážně na financování dodávek chemického zařízení a zejména dodávek námořních lodí (Jugoslávii, Bulharsku, Rumunsku). Pokud jde o dobu splatnosti, u úvěrů určených na dodávky lodí pohybuje se převážně kolem 5 let, zatímco u úvěrů sloužících k financování dodávek chemického zařízení bývá sjednávána obvykle na 7 až 10 let.

Po organizační stránce je úvěrový program Itálie a Japonska zcela odlišně vybudován, i když v obou případech spočívá na komerčních zásadách. Systém používaný v Itálii se blíží spíše britskému, případně francouzskému systému s vysokou účastí obchodních bank. Proti tomu japonský úvěrový program ve vztahu k socialistickým zemím se po organizační stránce blíží spíše soustavě USA — se stěžejní úlohou Exportní - Importní banky, která je pod kontrolou vlády. Z předchozího rovněž vyplývá, že japonský úvěrový program se soustřeďuje na podporu vývozu chemických zařízení a námořních lodí, zatímco italský úvěrový program se ve sledované oblasti vyznačuje poměrně více roztržitým vlivem na různá průmyslová odvětví.

Vedle těchto zemí začaly v posledních letech využívat i další hospodářsky vyspělé kapitalistické státy dlouhodobých vývozních úvěrů k rozšiřování obchodních styků se socialistickými státy; to se týká jednotlivých západních zemí s poměrně menším ekonomickým potenciálem. Postupně se tak vytvořila situace, kdy velká část vyspělých kapitalistických zemí otevírá přístup ke zdrojům vývozních úvěrů na komerčních principech. Za takových podmínek, to je za podmínky, kdy přijatý úvěr nemůže být používán jako prostředek pro zasahování do vnitřních záležitostí, jsou nabízené úvěry pro socialistické země přijatelné. Platí to pochopitelně s ohledem na požadavky individuálního pe

²³) *Handelsblatt*, 15. IV. 1964.

houzení jak komerčních, tak i národohospodářských hledisek každé úvěrové nabídky.

Problémy využití obchodních úvěrů z hlediska socialistických zemí

Posouzení otázek výhodnosti nabízeného úvěru je nadmíru složitou záležitostí především vzhledem k odlišnostem tržních poměrů uvnitř socialistických zemí ve srovnání s mezinárodními tržními poměry, což zahrnuje i odlišnosti ve vnitřním měnovém uspořádání socialistických zemí od měnových poměrů na zahraničních trzích. Druhý okruh problémů, které je zapotřebí přitom řešit, je správné zhodnocení faktoru času v takových propočtech, to je v propočtech na řadu let, v případě příliš dlouhé doby splatnosti i na více nežli na desetiletí dopředu. Za současných podmínek zapojení ekonomiky socialistických zemí do světového hospodářství (což se týká i současného zapojení čs. ekonomiky do světového hospodářství) představuje nejsložitější úsek celého problému devizová stránka splácení úvěru a úroků v termínech předpokládaných smlouvou a také v podobě smlouvených deviz — což je v podobě konvertibilních měn. Nejsou-li však všechna uvedená hlediska dostatečně promítnuta do hodnocení každého posuzovaného projektu, stávají se příslušné úvahy pouhými abstrakcemi, vzdálenými od skutečné situace v devizové oblasti.

Ústřední bod všech takových hodnocení spočívá v porovnání odhadovaných splátek úroků a úvěru na jedné straně a na druhé straně předpokládaného růstu devizových prostředků, v nichž bude úvěr splácen — pochopitelně v takovém časovém úseku, kdy má dojít ke splácení. Jednotlivé veličiny, o které se přitom lze opřít, mají různou povahu, daná země je za rozdílných okolností v různé situaci vůči zahraničí apod., proto jednotlivé výchozí prvky hodnocení úvěrových projektů nejsou vždycky v určité zemi stejně posuzovány. Existují zde i určité metodické rozdíly ve využívání úvěrů od kapitalistických zemí.

Problémy využívání takových úvěrů se nyní pokusím znázornit pomocí několika schémat vyjadřujících rozdíly v řešení úvěrové problematiky s výhradou, že každé z uváděných schémat nemusí být naprosto totožné s konkrétním postupem určité socialistické země v této věci.

Splácení úvěrů komerčně atraktivními surovinami

Socialistická země přijímá poměrně rozsáhlé úvěry z kapitalistických zemí k financování nákupů zařízení pro chemický průmysl, potravinářský průmysl, automobilový průmysl apod., jak to vyplývá z požadavků vnitřních potřeb dané země. Jde však přitom o financování výstavby vysoce progresivních odvětví z hlediska využití domácích surovinových zdrojů, jakož i vnitřních finančních zdrojů, což se během určité doby musí projevit jistým způsobem i na růstu zahraničního obchodu, sotva však přímočaře vůči věřitelské zemi. (Například nákupy chemických zařízení — rozšíření zemědělské výroby — rozšíření vývozu obilí, avšak na jiné trhy, nežli kde bylo nakoupeno chemické zařízení). Devizová stránka splácení úvěrů je zde zajištěna devizově poměrně výhodnou komoditní skladbou vývozu, s poměrně vysokým podílem snadno prodejných komodit na kapitalistických trzích, jako jsou dříví, ropa a naftové výrobky.

Nejdůležitějším ukazatelem pro posouzení devizových otázek splácení příslušného úvěru je v tomto případě ukazatel růstu vývozu uvedených komerčně atraktivních komodit do příslušné měnové oblasti.²⁴⁾ Předpokládaný rozsah splátek úvěrů a úroků nesmí za jinak stejných podmínek přesáhnout předpokládanou devizovou hodnotu přírůstku vývozu těchto komodit.

²⁴⁾ Teoreticky by bylo možno brát v úvahu ukazatele růstu vývozu komerčně atraktivních komodit do oblasti konvertibilních měn. V praxi existuje však nebezpečí, že větší jednostranné převody — konverse — mohou být ztíženy i mezi směnitelnými měnami.

Z toho je zřejmé, že takový přístup řešení úvěrové problematiky ve vztahu k Západu je poměrně jednoduchý, v širším měřítku je však realizovatelný v málo socialistických zemích. Jeho hlavní výhoda spočívá v tom, že v podstatě podle vlastních potřeb dané země lze předem zajišťovat poměrně jisté devizové zdroje, z nichž budou přijatelné úvěry splaceny.

Splácení úvěrů běžným vývozním sortimentem

Určitá socialistická země přijme několik poměrně větších úvěrů v konvertibilní měně. Část z nich použije na stabilizaci vnitřního trhu, část z nich vloží také do vývozních odvětví. Její struktura vývozu postrádá větší podíl některých komerčně atraktivních komodit na kapitalistických trzích. Může jít také o takový případ, že v době sjednávání úvěrových dohod některé její zboží bylo velmi vyhledávané v oblasti směnitélných změn, zatímco v době splácení se situace na světových trzích změnila natolik, že ztratilo charakter atraktivního zboží.

Za takových okolností nejsou podklady o předpokladech produkování devizových zdrojů pro splácení příslušných úvěrů zdaleka tak spolehlivé, jako v prvním případě. Zhorší-li se dokonce situace na světových trzích pro danou zemi, přináší splácení takových úvěrů zhoršení směnných relací a zhoršení ukazatelů rentability. To však zpětně koriguje efekt i z dříve uzavřených úvěrových operací. Jiným způsobem řešení takto vzniklé situace může být například krácení předpokládaných dovozů z oblasti konvertibilních měn, což musí přinášet z dlouhodobého hlediska problematický prospěch dané zemi. Přitom třeba počítat s tím, že napětí v platební bilanci této země s oblastí konvertibilních měn se do určité míry přenese i do styku s ostatními partnery a bude v její ekonomice posilovat antiimportní tendence apod. Nevýhoda takového způsobu řešení sledovaného problému spočívá především v tom, že jde o kalkulaci s četnými přespříliš proměnlivými veličinami.

Splácení úvěrů pomocí průmyslové kooperace

Socialistická země přijímá účast podnikatelů z vyspělých kapitalistických zemí ve formě obchodních úvěrů dlouhodobé povahy, avšak dohody tohoto druhu doplňuje dohodami o průmyslové kooperaci různé povahy, v této souvislosti neodmítá ani licenční dohody apod. Nutnou podmínkou úspěšného řešení celé záležitosti je však v takovém případě okolnost zajistit si již při sjednávání takové dohody odbyt určité části produkce v oblasti konvertibilních měn (při konkrétních jednáních má však kapitalistický partner obvykle zájem zaměřit odbyt produkce vyráběné v kooperaci do jiné tržní sféry nežli do vlastní). Smysl takového přístupu k řešení celé věci je na jedné straně poskytnout západní firmě odůvodněný prospěch z celé operace, na druhé straně zajistit si však za její pomoci odbyt alespoň části výrobků, obvykle zpracovatelského průmyslu, na západních trzích a tím vytvořit i devizové prostředky pro splácení finančních závazků.

Dohody o průmyslové kooperaci mezi podniky Východu a Západu se realizují poměrně krátkou dobu, přesto se však již během krátkého období vytvořila řada forem, v nichž se spolupráce uskutečňuje. Forma finanční účasti zahraničního partnera má zde v některých případech podobu obchodního úvěru, jindy podobu smíšené společnosti, která bývá pak doplňována formou zahraničních úvěrů. Stejně tak ujednání licenčního nebo patentového charakteru bývají značně rozmanitá. Spolupráce se někdy týká společné výroby určitých výrobků, zejména strojírenských, jindy jen součástí nebo také společné kompletace na třetích trzích apod.

Průmyslovou kooperací se západními firmami ve formě smíšených společností rozvíjí poměrně intenzivně Maďarsko. Od roku 1965 umožňuje zakládat

smíšené společnosti se zahraničními podniky na akciovém základě za předpokladu, že podíl zahraničních účastníků nepřesáhne 49 % akciového kapitálu. Podobný záměr sledují zřejmě i opatření o zahraničních investicích, která jsou nyní projednávána v Jugoslávii (návrh směrnic stanoví, že účast zahraničního kapitálu nesmí být vyšší než podíl domácího kapitálu).

Nejrozšířenější formou průmyslové kooperace jsou však taková ujednání mezi firmami na Východě a na Západě, při nichž finanční účast, pokud k ní dochází, je zajišťována firemními úvěry. Dohody tohoto druhu existují nyní mezi jednotlivými kapitalistickými firmami a maďarskými organizacemi, dále s polskými organizacemi, a poměrně déle již s jugoslávskými organizacemi. Některé dohody o průmyslové kooperaci mezi podniky Západu a Východu nezahrnují ani dlouhodobou finanční účast západní strany. Tyto dvě poslední formy jsou zřejmě za současných podmínek tržních vztahů v socialistických zemích nejnáze realizovatelné a lze snad říci i nejjednodušší.

Využívání průmyslové kooperace i při řešení problematiky ve vztahu k Západu má své nesporné přednosti v tom, že není podmíněno určitou vývozní strukturou dané země, v níž by měly význačnější úlohu pouze některé suroviny. Její realizace je však mimořádně pracnou záležitostí. Počítá sice s určitými koncesemi pro západního partnera v různé podobě, i s přístupem jeho výrobků na socialistické trhy, ovšem za předpokladu, že společně vyráběné nebo společně kontrahované výrobky budou zavedeny také na trhy s konvertibilními měnami.

V posledních letech téměř všechny socialistické země mají přístup k úvěrovým zdrojům v mnoha vyspělých kapitalistických zemích. Tento přístup není zatím všeobecný, nýbrž je omezen v podstatě na obchodní úvěry, zatímco dlouhodobé finanční úvěry stále zůstávají téměř pro všechny socialistické státy nedostupné. Přesto však je velmi důležité, že úvěrová bariéra, která svírala obchod mezi Východem a Západem do poměrně úzkých mezí, byla v posledních letech prolomena.

Z hlediska socialistických zemí je nyní zapotřebí hledat odpovědi na otázku, v jaké míře takových úvěrů využívat. Pokud jsou splněny samozřejmě předpoklady, jako je nezasahování do vnitřních záležitostí obou partnerů apod., míru únosnosti zadlužení může představovat schopnost dané socialistické země efektivně využít příslušných prostředků (například k progresivním změnám uvnitř své ekonomiky) za předpokladu, že se nezhorší devizová situace v době splácení. Pro socialistické země, odkázané v rozhodující míře na vývoz výrobků zpracovatelských odvětví průmyslu, záleží takový předpoklad za současných podmínek v rozšíření vývozních možností především výrobků tohoto druhu do kapitalistických států na rentabilním základě.